

Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye'de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık: Temel Kavramlar Üzerine Değerlendirmeler

NAZIM İREM

L 923 yılında Cumhuriyet'in ilanını takiben hedefleri daha da belirginleşmeye başlayan Türk İnkılâbı, ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda takip ettiği çağdaşlaşma siyasetinin gereği olarak, Batı modernliğinin temel siyasal ve ekonomik yapıları olan parlamenter rejimin yerleştirilmesi, modern/millî ekonominin kurulması ve kültür alanında da sekülerleşme hareketini yaygınlaştıracak köklü bir reform siyaseti içinde gelişmiştir. Kemalist modernleşme siyaseti, Osmanlı geçmişinden miras alınan emperyal devlet yapılarını hukukî-idarî reformlar yoluyla ulus-devlet yapılarına dönüştürerek millileştirmeyi amaçlamaktadır. Modernliğin siyasal ve kültürel alanlarda iki temel aktörü olan ulus-devlet ve yurttaşın içinde nefes alacağı yeni siyasal, ekonomik ve kültürel alanların yaratılması hedefi Kemalist reformların radikal sınırlarını şekillendirmiştir. Gerçekten de ulus-devlet ve yurttaşın uçsuz bucaksız bir gelenek denizi olarak görülen eski topluluk örgütlenmesi içinde nefes alacakları ve ete kemiğe bürünecekleri yeni siyasal, kültürel ve ekonomik adacıkların yaratılması, modernlik projesinin yerleştirilmesi açısından can alıcı bir öneme sahiptir. Devletin millî-devlet, toplumun da millet olarak yeniden örgütlenmesi, Kemalist inkılâpçı siyasetin soyut hukukî reformiz-

minin hedeflediği siyasal mühendislik girişiminin ve takiben uygulamaya koyduğu kültür projesinin nihai hedefleridir. Cumhuriyetçi siyasal mühendislik projesinin gerektirdiği gibi ulus olarak örgütlenmeye çalışılan modern toplum idealinin sahibi olarak Osmanlı-Türk değişimi içinde yükselerek en etkin reformist kuvvet olarak ortaya çıkan aydın-bürokrasi koalisyonunun yürüttüğü inkılâpçı siyasetin meşruiyetini sağlayan seküler siyaset teorisi.

Kemalizm sadece siyasal, ekonomik ve kültürel alanda köklü değişiklikler getirmemiş, yeni olanın korunmasını sağlayacak yeni bir siyaset tarzına da can vermiştir. Devletin millî devlet olarak örgütlenmesine paralel olarak milletin siyasal bir varlık olarak yeniden tanımlanması, toplumun tepede tanımlanan şartlara uygun bir değişim modelinin öngördüğü tarzda yeniden bütünleştirilmesini zorunlu kılmıştır. Millet ile devleti bağlantılandıran milliyetçi-kültürcü siyasal pratikler ve söylemler, cumhuriyetçi siyasetin Osmanlıcılık ve İslâmcılık gibi Osmanlı sorunları çerçevesinde gelişmiş olan eski ideolojilerden farklı yeni bir siyasal düzlemde gelişen muhafazacı hedeflerini daha görünür bir hale sokmuştur.

Batı liberal-ilerlemeci modernlik geleneğinin alt dalgaları olarak tanımlanabi-

lecek ruhçuluk, romantizm, Bergsonizm ve irrasyonizm gibi felsefi-siyasal geleneklerin Kurtuluş Savaşı sırasında bağımsızlık ideolojisinin parçası olarak siyasallaşması sonucunda 1930'lu yıllara doğru liberalizm ve sosyalizm karşıtı bir siyasal konumu olarak belirginleşmeye başlayan cumhuriyetçi muhafazakârlık, Türk inkılabını ve Kemalizmi ferdiyetçilik-cemiyetçilik karşıtlığına düşmeden yorumlama girişimlerinin bir parçası olarak, Türk İnkılabı'nı liberalizm ve sosyalizm arasında üçüncü bir yol olarak gören yeni bir siyasal yorum biçiminde gelişmiştir. Cumhuriyetçi muhafazakârlığın Türk fikir hayatı içindeki asıl önemi 1930'lu yıllar içinde ortaya çıkan inkılâp ve Kemalizm tartışmaları içinde siyasal merkezin kıyısında üretilen yeni bir Kemalizm yorumu olmasında yatmaktadır. Gerçekten de bu dönemde liberal ve sosyalist tezler dairesinde teorileştirilmeye çalışılan Kemalizmin bu yorumlarına karşı gelişen cumhuriyetçi muhafazakârlık, bu tepkici konumunu 1910'lu yılların sonunda Osmanlı fikir hayatında etkisi açıkça hissedilmeye başlanan romantik-ruhçu ve Bergsoncu felsefenin kavramlarına ve hassasiyetlerine dayanarak gerekçelendirip kendisini Osmanlıcılık ve İslâmcılık gibi eski muhafazacı hareketlerden uzaklaştırmış ve Türk modernliğine bizzat bu hareketin içinden yöneltilen ilk tarihî eleştiri olmak niteliğini kazanmıştır. Bu çerçevede cumhuriyetçi muhafazakâr temaların Kemalist seçkinler arasında yeni siyasal polemiklerin konusu haline gelmesi ve bu hareketin kendine özgü kavram, tema ve motifleriyle siyasal tasnifleri ve eylem prensipleri dairesinde dönemin siyasal aktörlerinin kendi faaliyetlerini gerekçelendirdikleri yeni bir siyasal düzlem yaratma imkânına kavuşmuş olmaları, 1930'lu yılların başından itibaren cumhuriyetçi seçkinler arasında ekonomi siyaseti merkezinde yaşanan sığ ideolojik parçalanmadan da-

ha derin bir ideolojik-siyasal parçalanmanın tohumlarının atılmış olduğunun işaretleri olarak görülebilir.

Cumhuriyetçi muhafazakârlık, Türk inkılabının ve Kemalizmin yarı-bağımsız bir aydın grubunca geliştirilmiş ilk ideolojik yorumlarından biridir. 1930'ların başında Kemalizmin siyasal ve ekonomik projesinin temel ilkelerini tanımlama gayretleri sonucunda ortaya konulan Altı Ok prensipleriyle yönetici seçkinler dönemi içinde Kemalizmi teorileştirme girişimlerinin siyasal-ideolojik sınırlarını belirlemeyi hedeflemişlerdir. Modern ekonomi ve buna uygun yeni bir toplumsal işbölümüne göre toplumun örgütlenmesi düşüncesi, Kemalist ekonomik modernlik programının temel hedefleri olarak ortaya çıkarken, sanayileşmenin geri ekonomik ilişkileri ortadan kaldıracak büyük bir dönüşüm yaratacağı beklenmektedir. Özel mülkiyet temelinde modern ve millî bir ekonominin kurulması hedefi, o dönemde dünya çapında etkisi olan Sovyet modelinin tersine, Kemalizmin kapitalizm-merkezli bir ekonomik modernlik programına bağlı kalacağını göstermektedir. Kemalist siyasal modernlik projesinin temel kurumları ise ulus-devlet ve parlamenter demokrasidir. Cumhuriyetçi muhafazakâr anlayışın muhafazacı ufukları da modern ekonomi olarak kapitalizm, modern siyasal yapılar olarak da ulus-devlet ve parlamenter demokrasiyle sınırlandırılmıştır.

1930'lu yılların başında Türk toplumunun hızla tecrübe ettiği toplumsal değişimin hedefleri, ilkeleri ve bu değişimin kontrol edileceği araçlar hususunda başlayan siyasal tartışmalar içinde bir fikir akımı olarak doğan cumhuriyetçi muhafazakârlık, dönem içinde baskın bir değişim modeli olarak gelişen Kemalist hukukî-idarî reform stratejisinin öngördüğü tepeden-aşağı devrim metodunun eleştirisine dayanan muhafazakâr bir inkılâp yorumu olarak gelişerek, bir uygarlaştırma

siyaseti biçiminde ilerleyen cumhuriyetçi reformizmin bizzat Tek Parti döneminde ortaya çıkan ilk felsefi-siyasal eleştirisi olmuştur. Cumhuriyetçi muhafazakârlık, cumhuriyetçi seçkinlerin gelenek-modern gerilimini en keskin şekilde yaşadıkları tarihî bir anın ürünüdür. Cumhuriyetçi seçkinlerin modernlik karşısındaki çelişkili tutumları Mustafa Şekip Tunç, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Ahmet Ağaoğlu, Hilmi Ziya Ülken ve Peyami Safa gibi cumhuriyetçi muhafazakâr hareketin merkezi aydınlarının ideolojik-bilimsel çalışmaları içinde açık bir felsefi-siyasal içerik ve derinlik kazanmıştır.

Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınların, Aydınlanmacı Batılı gelenekler karşısında alt cereyanlar olarak gelişen ruhçu-romantik geleneklerden etkilenerek Kemalist inkılâbı yorumlamaları, bu grubu sadece liberal ve sosyalist hareketlerle değil, dönem içinde özellikle CHP içinde etkili olan pozitivist-hümanist eğilimli aydın gruplarıyla da karşı karşıya getirmiştir. Etkilendikleri felsefi-siyasal gelenekler dolaşımı ile inkılâpçı siyasetin akılcı temellerini sorgulayan cumhuriyetçi muhafazakâr aydınların kendilerine özgü muhafazakâr Kemalizm yorumları da bu endişeleri yansıtmaktadır. Gerek Safa'nın kitaptan ve hayattan doğan inkılâplar arasında sıraladığı farklılıklar gerekse Tunç'un fikre dayalı aksiyon siyasetiyle ananeye dayalı aksiyon siyaseti arasında yaptığı ayırım, cumhuriyetçi muhafazakârlığın Kemalist modernliğin akılcı temellerine getirdiği eleştirileri gerekçelendirdiği kavramsal bir yapının parçaları olarak önem kazanmaktadır.¹ Bu kavramsal yapı dairesinde Kemalizmin katı ve akılcı temellerde gerekçelendirilebilecek bir ideoloji olmadığını ve ütopyik bir sosyal değişim modeli öngörmediğini süren cumhuriyetçi muhafazakârlık -sosyalizm örneğinde olduğu gibi- gelecek-yönelimli radikal bir değişim siyasetinin de Kemalizme irca edilemeyeceğini iddia etmektedir.

Cumhuriyetçi muhafazakâr tahayyülü canlı kılan motif ve temaları birbirleriyle ilişkilendirerek, bu tema ve motiflere Türk modernliğinin değişik aşamalarında ne tür siyasal anlamlar yüklendiğini tanımlamak, Türk siyasal merkezine sağdan yaklaşıırken karşılaşılan ideolojik yapının kurucu temel kavramlarını tespit etmek açısından kesin bir öneme sahiptir. Bu analiz sadece cumhuriyetçi muhafazakârlığının fikri yapısını tanımlamak açısından değil, Türk inkılâbının radikal ve muhafazacı sınırlarını tespit etmek açısından da gereklidir. Kemalizmin Türk siyasal hayatının merkezî-kurucu ideolojisi haline gelmesinin birinci nedeni, onun ulus-kurucu radikalizme kaynaklık etmesi ise ikinci nedeni cumhuriyetçi rejimin dayanacağı yeni muhafazacı siyasetin sınırlarını ve bu siyasetin temel hassasiyetlerini tanımlayabilmiş olmasında yatmaktadır. Gerçekten de 1930'lu yılların başından itibaren Türk siyasal yaşamı içinde tali bir inkılâp yorumu olarak gelişen cumhuriyetçi muhafazakârlık, çok partili yaşama geçişle birlikte Türk modernleşmesini günümüz sınırlarına taşıyan liberal ve milliyetçi yönelimli siyasal hareketlerin rejim içinde "sağcı" bir nitelik kazanmalarını sağlayan kavram, tema ve motifler ile kendilerini bağlantılandırırları felsefi-siyasal bir uğrak olmuştur.

**CUMHURİYETÇİ MUHAFAZAKÂRLIK:
DOĞUŞ TARTIŞMALARI VE
MÜCADELE CEPHELERİ**

Birinci Dünya Savaşı'nı takiben başlayan Kurtuluş Savaşı, İslâmcılık ve Osmanlılık gibi Osmanlı fikir hayatını şekillendiren siyasal hareketlerin tarihleri açısından çok ciddi bir dönüm noktası olmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında Osmanlı sarayının işgalci Batılı kuvvetlere karşı işbirlikçi bir tutum izlemesi ve bu siyasetini İslâmcılık ve Osmanlılık gibi hareketler yoluyla geliştirmeye çalışması, savaş son-

rasında gelişen cumhuriyetçi siyasetten bu hareketlerin tasfiye edilmeleri için gerekli siyasal gerekçeleri sağlamıştır. 1920'lerin ortasından itibaren hızlanan siyasal ve kültürel reformlara gösterilen dinsel ve/veya Osmanlıcı tepkilerin canlandırdığı milliyetçi ortam içine doğan cumhuriyetçi muhafazakârlık, Safa'nın *Türk İnkılabı'na Bakışlar* kitabında vurguladığı gibi "Türk İnkılâbı'nı Arap ve Frenk maymunluğuna çevirmeden" yürütecek araçların bulunması endişelerini yansıtan bir fikir hareketi olarak gelişmeye başlamıştır (Safa, 1990 [1938]). Cumhuriyetçi muhafazakârlık, Safa'nın "Arap ve Frenk maymunluğu" kavramlarıyla ifade ettiği gibi İslâmcı hareketlerin ümmetçi anlayışlarıyla bir kültür üretme tekniği olarak Batıcılığı sosyal bir reform programının hedefi yapan reform girişimlerine cumhuriyetçi seçkinler arasından gösterilen milliyetçi bir tepki niteliğinde ortaya çıkmıştır. Doğuşu itibarıyla Türkçü-milliyetçi hassasiyetleri yansıtan cumhuriyetçi muhafazakârlık, hem dinin, sosyal, hukuki ve siyasal yaptırımların kaynağı olmasını amaçlayan dinci tepkici hareketlere hem de cumhuriyetçi siyaset içinde gelişen liberal ve sosyalist hareketlere karşı milliyetçi siyaseti güçlendirerek, Kemalist siyaseti bu karşıtlıklar ekseninde geliştirilen yeni bir muhafazakâr değişim anlayışına uygun bir hale getirmek çabalarına yön vermiştir. Dolayısıyla cumhuriyetçi muhafazakârlar sadece liberal, sosyalist, Osmanlıcı, İslâmcı çevrelerle değil, pozitivist-hümanist felsefeden güç alan Aydınlanmacı tezler çerçevesinde Türk inkılâbının hedeflerini belirleyen yönetici Kemalist seçkin gruplarıyla da karşı karşıya gelmişlerdir.

1930'lu yılların başında özellikle *Kadro* dergisi (1932-1934) çevresinde toplanan sosyalizm eğilimli aydınlarla başlayan siyasal polemikler içinde belirgin bir şekil alan cumhuriyetçi muhafazakârlık, ülkenin tek örgütlü siyasal hareketi olarak

Kemalist reformları yürüten Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) çatısı altında bir araya gelen iktidar seçkinleri arasında "devletçilik" "serbesticilik" ve "mutedillik" gibi ekonomi-siyaseti merkezinde ortaya çıkan sığ siyasal parçalanmalardan daha derin yeni bir felsefi-siyasal parçalanmanın habercisidir. *Kadro* çevresindeki aydınların sosyalizmden esinlenilerek yaptıkları inkılâp yorumlarına karşı çıkan Ağaoğlu, Safa, Tunç, Baltacıoğlu ve Ülken gibi aydınların ideolojik-bilimsel çalışmaları incelendiğinde, cumhuriyetçi muhafazakâr kavram haritasının birkaç farklı cepheden gelen tesirler altında kaldığı görülmektedir. Cumhuriyetçi muhafazakârlık, felsefi olarak materyalizm, pozitivizm, akılcılık ve hümanizm karşısında ruhçu ve romantik bir cereyan olarak çıkmış, Osmanlıcılık ve İslâmcılık gibi eski ve yerel siyasal hareketler karşısında cumhuriyetçi ve milliyetçi bir siyasal mecra da gelişerek, radikal-kültürcü bir şekil almış ve liberalizm ve sosyalizm gibi modern ideolojiler karşısında da hem felsefi hem de siyasal anlamda modern muhafazakâr bir ortamın cumhuriyetçi seçkinler arasında doğmasına yol açmıştır.

Cumhuriyetçi muhafazakâr çevrenin kendi inkılâp yorumlarını gerekçelendirdikleri temel kavramların soy kütükleri izlendiğinde asıl etkinin Doğulu ve İslâmî geleneklerden ziyade romantizm, ruhçuluk ve Bergsonculuk gibi Batılı felsefi-siyasal geleneklerden geldiği görülmektedir. Gerçekten de 1910'lu yılların sonunda Osmanlı-Türk modernlik hareketleri içinde özellikle Fransız ruhçuluğu, Bergsonculuk ve Alman romantizminin etkisi altında kalan Türkçü çevrelerin, cumhuriyetçi siyaset içinde ortaya çıkan Kemalist modernleşme hareketinin hedeflerini, sözü edilen felsefi-siyasal gelenekler çerçevesinde yeniden yorumlamaya başlamaları, cumhuriyetçi muhafazakâr fikir ikliminin zenginleşmesine büyük bir katkıda bulunmuştur. Batı modernliğinin alt

dalgaları olarak tanımlanabilecek olan bu karşı-Aydınlanmacı felsefi-siyasal geleneklerin etkisiyle yapılan inkılâp yorumu içinde vücut bulan cumhuriyetçi muhafazakârlık, dönem içinde yönetici Kemalist seçkinlerce Aydınlanmacı bir ilerleme ideolojisi olarak tasavvur edilen baskın Kemalizm anlayışın akılcı temellerini hedef alan ilk eleştirel yorum olarak önem kazanmaktadır.

TÜRK MODERNLİĞİNİN KARANLIK YÜZÜ OLARAK CUMHURİYETÇİ MUHAFAZAKÂRLIK

Cumhuriyetçi muhafazakâr anlayışa göre Kemalist modernlik atılımı dönemin Batıcı ve hümanist aydınlarının varsayıkları gibi ne bir geç-Aydınlanma hareketi ne de bir uygarlaştırma siyaseti öngörmektedir. Cumhuriyetçi muhafazakâr yazın içinde Kemalizm, felsefi-siyasal bir hareket olarak ne on sekizinci yüzyılın akılcı-Aydınlanmacı felsefeleri ne de on dokuzuncu yüzyılda ilerlemeci ideolojinin ana siyasal geleneği haline gelen pozitivist-hümanist hareketlerle ilişkilendirilmektedir. Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, Safa'nın açıklıkla vurguladığı gibi, Türk inkılâbını Batı'da gelişen "ikinci bir (fikir) cereyanı" ile bağlantılandırmak amacındadırlar.² Cumhuriyetçi muhafazakâr inkılâp yorumu, Kemalist inkılâbı, Batı'nın Aydınlanmacı-ilerlemeci geleneklerinden ziyade karşı-Aydınlanmacı yüzünü oluşturan ruhçu-romantik geleneklerle ilişkilendirmek çabalarının bir ürünüdür. Cumhuriyetçi muhafazakâr seçkinlerin gözlerini çevirdikleri karşı-Aydınlanmacı Batı, Safa'nın belirttiği gibi, tepkicidir, isyankârdır. Bu isyankâr Batı'da baskın-ilerlemeci Batı gibi Kant felsefesi içinden doğmuştur. Ancak özellikle Fransa ve Almanya'da farklı istikametlerde ilerleyerek, ruhçu ve romantik akımlarla birleşerek güçlenmiş ve zihincilik karşıtı bir zeminde ilerleyerek, 20.

yüzyılın başında Bergson felsefesi içinde en olgun biçimine ulaşmıştır.³

İsyankâr olan ikinci Batı'nın tarihinin Türkiye'de pek iyi bilinmediğini süren Safa gibi Ülken de bu felsefi-siyasal geleneklerin önemine dikkat çekerek, ruhçu-romantik Bergson felsefesinin, özellikle 1910'lu yılların sonundan itibaren Osmanlı-Türk fikir hayatında kaba belirlenimcilik ve mekanizm ile özdeşleştirilen pozitivism ve akılcılık karşıtı bir siyasal-felsefi ortam yaratmış olduğunu tespit etmektedir (Ülken, 1992: 375-382). 1930'lu yılların başında tezlerine daha belirgin bir siyasal içerik kazandıran cumhuriyetçi muhafazakâr çevrenin, sözü edilen Diğer Batılı geleneklerin etkisiyle geliştirdikleri hamleci-eylem felsefesi, baskın cumhuriyetçi seçkin çevreler tarafından akılcı ve pozitivist temellerde bir tür sosyal-siyasal mühendislik projesi olarak tasavvur edilen Kemalizmin öngördüğü modernlik idealinin güçlü bir eleştirisine yol açmıştır.

Cumhuriyetçi muhafazakârlık felsefi derinliğini pozitivist ve akılcı felsefeye yönelttiği eleştiriler içinde kazanmış; bu hareketin kurucu siyasal temaları da İslâmcılık, Osmanlıcılık, liberalizm ve sosyalizm eleştirilerinin yanı sıra dönemin baskın Kemalizm anlayışının bilimci reformist temellerinin eleştirisi çerçevesinde şekillenmiştir. Cumhuriyetçi muhafazakâr eleştiri, toplumu, bilimin öngördüğü şekilde yeniden-örgütlemeyi hedefleyen baskın siyasal-kültürel değişim siyasetini, Tunç'un deyişiyle "fikre dayalı aksiyon siyasetinin" örneği olarak görerek ret ederken, buna karşılık inkılâbın muhafazakâr yorumuna temel teşkil edecek yeni bir siyaset tarzının -yine Tunç'un kelimeleriyle- "ananeye dayalı aksiyon siyasetinin" araçlarını ve hedeflerini tanımlamak gayretleri içinde ideolojik-siyasal derinliğini kazanmıştır.⁴

Fikre dayalı aksiyon siyasetini Aydınlanmacı düşünürlerin "aklı mabut yapan"

felsefî anlayışlarıyla ilişkilendiren cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, 1789 Fransız Devrimi sonrasında doğan modern siyasal ideolojiler içinde ilerleme idealinin yansıması olarak gelişen fikre dayalı aksiyon siyasetinin, yirminci yüzyılın başında Batı kültür hayatında derin krizlere yol açtığını iddia etmektedirler. Bu krizlerin Türk modernleşmesi içinde tekrarlanmaması gayretiyle Kemalist siyasetin akılcı/ilimci temellerine karşı geniş cepheli fikrî bir taarruz başlatan cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, 1930'lu yılların başından itibaren sosyalizm, liberalizm, pozitivizm ve hümanizm karşıtı bir felsefî-siyasal konum inşa etmeye başlamışlardır. 1950'li yıllara gelindiğinde bu yeni siyasal konumu ananeye dayalı aksiyon siyaseti kavramıyla tanımlamaya çalışan cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, bu yeni muhafazakâr siyaset tarzını kendiliğindenci, iradeci ve hareketçi (actionist) felsefenin temel kavramlarına dayanarak gerekçelendirmişlerdir. Sonuçta cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, Türk inkılâbını hem muhafazakâr bir inkılâp olarak değerlendirme hem de fikre dayalı aksiyon siyasetinin örnekleri olarak gördükleri liberalizm ve/veya sosyalizm karşısında Kemalizmi ananeye dayalı aksiyon siyasetinin aracı olarak yorumlama imkânlarına kavuşmuşlardır.

**ANANEYE DAYALI AKSIYON SİYASETİ
OLARAK MUHAFAZAKÂR
MODERNLİK VE KEMALİZM**

1930'lu yılların başında modern ulus devlet ve onun yeni siyasal ve kültürel kurumlarının alacağı millî biçimlerin neler olabileceği konusunda başlayan ideolojik tartışmalar, cumhuriyetçi muhafazakâr çevrenin gündemini oluşturan bir konudur. Batı'dan farklı bir kültür mirasına sahip olan Türk coğrafyasında, modern kurumların alacağı millî biçimler üzerinde yoğunlaşan tartışmalar içinde cumhuri-

yetçi muhafazakâr çevrenin önemle vurguladığı husus, Osmanlı modernleştirici aydınlarına model teşkil eden akli bir medeniyet olarak Batı anlayışının büyük bir bunalım içinde olduğudur. Bu tespitten hareket eden cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar zor bir soruya cevap aramaktadırlar: Bugün makine medeniyeti şeklini alarak insanı kitle içinde basit bir rakam haline dönüştüren Batı, kendi anavatanında bile derin bir hakikat buhranı yaşıyorsa, aynı buhranın Türkiye'de yaşanmaması için ne tür bir değişim stratejisi-ne ihtiyaç vardır? Safa, Ülken ve Tunç'un 1930'lu yılların ortasında *Kültür Haftası* ve 1950'li yılların ortasında da *Türk Düşüncesi* dergilerinde yaptıkları değerlendirmeler bu tarihî tartışmaya ışık tutması açısından büyük öneme sahiptir.

Aydınlanma akılcılığından başlayarak, Batı modernliğinin kurucu siyasal gelenekleri olan liberalizm ve sosyalizmin eleştirisi üzerinde yoğunlaşan cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, Batı modernliğinin sorunlarına cevap olarak doğan bu ideolojilerin Türk modernleşmesini açıklayacak araçlardan yoksun olduklarını iddia etmektedirler. Diğer bir deyişle, Türk inkılâbını ve Kemalizmi sosyalizm ve liberalizm gibi modern ideolojilere kapalı bir hareket olarak gören cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, Türk İnkılâbı'nın bu istikametlere doğru ilerlemesinin Batı'da yaşanmakta olan hakikat buhranının Türkiye'ye de taşınması anlamına geleceğine inanmaktadırlar.

Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınların liberalizm ve sosyalizm karşıtı tutumları, onların modern Batı toplumların yaşamakta olduğu kriz hakkındaki tespitleriyle yakından ilişkilidir. Cumhuriyetçi muhafazakârlar Batı'da yaşanan hakikat bunalımının başlıca nedeninin ekonomik değil kültürel olduğunu düşünmektedirler. Batı'nın bir makine medeniyeti haline geldiğini düşünen cumhuriyetçi muhafazakârlar, bu kültürel ortam içinde insanın kendi varlık ko-

şullarına yabancılaştığını ve yaratıcılığını kaybederek sıradanlaştığını vurgulamaktadırlar.⁵ Cumhuriyetçi muhafazakârlar insanı madde dünyasının esiri yapan kapitalizmin yarattığı kültür buhranının Türk dönüşümü içinde de tekrarlanmaması için özellikle insancı felsefenin gözden geçirilmesini gerekli bulmaktadırlar.

Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar göre milliyetçilik modernliğin ideolojik dünyasını şekillendirirken sanayileşme de maddi dünyasını dönüştürmektedir. Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, sosyalist ve liberal sosyal değişim kuramlarının öngördükleri gibi endüstrileşme süreci içinde toplumların ekonomik düzeydeki değişikliklerden kaynaklanan tekbiçimli bir evrim süreci yaşamayacaklarının altını çizmektedirler. Belirlenimci değişim anlayışının hastalıklı bir belirtisi olarak gördükleri ekonomizm eleştirisi çerçevesinde dönemin liberal ve sosyalist değişim kuramlarına mesafeli duran cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar için ekonomik yapının değişmesiyle birlikte ne liberallerin öngördükleri gibi hürriyetçi sosyal yapılara ne de sosyalistlerin hayal ettikleri gibi komünizme doğru mekanik bir toplumsal dönüşümün ortaya çıkması mümkündür.

Baltacıoğlu ve Ağaoğlu gibi cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar 1930'lu yılların başında liberal bir programa sahip olan Serbest Cumhuriyetçi Fırka'nın (SCF) kurucu kadroları arasında yer almış olsalar da ahlakî içerikli bir liberalizm anlayışına karşı her zaman mesafeli durmuşlardır. Bu çevreye göre sosyalizm gibi liberalizmin de asıl hastalığı ekonomizmdir. Soyut bir kavram olarak insanı kâr peşinde koşan bir varlık olarak tasavvur eden liberalizmin aşırı bireyciliğin gelişmesine neden olan aklı insan kavramının reddine dayanan bu muhafazakâr yaklaşım, liberallerinde sosyalistler gibi insanı öncelikle ekonomik bir varlık olarak tasavvur ettiğini iddia etmektedir. Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınların bu

Mustafa Şekip Tunç, Cumhuriyetçi muhafazakârlığın keskin gelgitlerine felsefî ve siyasî bir içerik kazandıran ve bu dilemmadan "bilimsel" çıkış arayan aydınlardan biri olmuştur.

çerçevede liberalizme olan muhalefetleri Türk siyasal hayatında daha ilginç sonuçlar yaratmıştır. Muhafazakâr çevre liberalizmi özel mülkiyete dayalı bir iktisat politikası olarak görmekte ve Kemalizm hedeflediği sosyal reformizmin liberal ideolojinin insancı ve faydacı prensiplerine bağlanmasını toplumda bencillik ve eşitsizliğe yol açacağı gerekçesiyle reddetmektedir. Liberalizm -Ağaoğlu'nun deyişiyle- disiplinli bir hürriyet anlayışıyla terbiye edilmelidir. Cumhuriyetçi muhafazakârlar, devleti liberalizmin piyasa adamını disipline edecek bir kuvvet olarak görmektedirler. Milleti yutmayacak büyüklükte bir devletin müdahaleci-korumacı siyasetini de toplumsal disiplini sağlamak açısından zorunlu bulmaktadırlar. Dönem içinde devletçi siyasetin sınırları içinde kalan cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, 1930'lu yılların başında Celal Bayar çevresinde ortaya çıkan liberal affarist grubu, dar zümre çıkarlarını savun-

duğu için eleştirmektedirler. Cumhuriyetçi muhafazakâr çevreye göre kapitalist ekonomi içinde sonsuz kâr ve tekil çıkar mücadelelerinin hafifletilmesi için gerekli olan devlet müdahalesi ve onun dayanağı disiplinli hürriyet anlayışı, liberal bireycilikten kaynaklanan aşırı mülkiyetçilik tehlikesini de bertaraf edecektir. Liberalizmin aşısı olarak devletçiliğin sınırlarını tayin etmek hususunda da dikkatli olan cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, devlet ile milletin işlevleri açısından farklı varlıklar olduklarını vurgulayarak, *Kadro* aydınlarınca savunulduğu şekliyle sosyalizme kayma tehlikesini taşıyan aşırı devletçiliğin -Ağaoğlu'nun deyişiyle- sosyal faşizme yol açabileceğini iddia etmektedirler (bkz. Ağaoğlu, 1938). Liberalizm ve sosyalizm gibi ideolojilerin katı bireyci ve cemiyetçi projeleri karşısında üçüncü bir yol olarak meslekî zümrelerin temsilinin sağlanması düşüncesiyle hareket eden cumhuriyetçi muhafazakârlar özellikle ekonomi siyasetinin korporatizm benzeri uygulamalarla kontrol edilmesi düşüncesini paylaşmaktadırlar.

Türk toplumunun yaşamakta olduğu buhranın kültürel olduğunu vurgulayan cumhuriyetçi muhafazakârlar, sosyalizm ve liberalizm gibi katı ideolojilerin ekonomizmden kaynaklanan indirgemeci toplum ve insan anlayışları nedeniyle Türk İnkılâbı'nın asıl hedefi olan kültürel kalkınmanın şartlarını tespit edemeyeceklerini ileri sürmektedirler. Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, Kemalizmin sadece ekonomizm değil, materyalizm, mekanizm, bireycilik ve cemiyetçilik hastalıklıklarına düşmeden Türk toplumunun yaşamakta olduğu hakikat bunalımına çare olacak bir şekilde geliştirilmesi gereğine işaret etmektedirler.

Muhafazakâr aydınlar cumhuriyetçi siyaseti, liberalizm ve sosyalizmin bireyci veya cemiyetçi varsayımları karşısına şahsiyetçi, korporatist ve milliyetçi bir anlayışla çıkmaktadırlar. Bu çerçevede

kültür konusuna dönem içinde Avrupa'da yükselen aşırı milliyetçi ve ırkçı hareketlere benzer bir şekilde *volk* kavramı merkezinde bir vurgu yapmış olsalar da gerek Alman Nazizminin gerekse İtalyan faşizminin bu çevrenin siyasal ilgisi- ni tanımlamak açısından etkisi örneğin Nihat Atsız etrafında gruplaşan ırkçı-Turancı hareket ve hatta CHP içinde o dönem etkin olan Recep Peker çevresiyle karşılaştırıldığında sathi kalmaktadır. Cumhuriyetçi muhafazakârlığın, Nazi hareketi veya İtalyan faşizmiyle karşılaştırıldığında devleti reform etmek gibi bir hedefinin olmaması bu etkinin sınırlı kalmasının en önemli nedenidir.

Cumhuriyetçi muhafazakâr sosyal değişim anlayışı belirlenimci-erekçi değildir. Bu noktaya işaret eden Baltacıoğlu yaratıcı evrimci bir değişim kuramının Türk toplumunun yaşamakta olduğu kültürel değişimi anlamak açısından zengin açılımlar sunduğunun altını çizmektedir. Kemalizmin başlıca özelliğini yaratıcılık olarak tanımlayan Baltacıoğlu, Kemalizmin millî bir düzenin kurulmasını amaçlayan toplumsal değişim kuramının da kendiliğindenci-iradeci temellere dayanması gerektiğini ima etmektedir.⁶ Sosyal değişimin yaratıcı hamleler şeklinde sıçramalı bir şekilde tezahür ettiğini ileri süren cumhuriyetçi muhafazakârlar bu sürecin özellikle aydınlar tarafından mücerret planlar doğrultusunda kontrol edilemeyeceğine inanmaktadırlar. Sosyal değişimin toplumun ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarında dahi farklı hız ve derinliklerde tecrübe edildiğini iddia eden cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, Baltacıoğlu ve Safa örneklerinde olduğu gibi, bu değişimin başlıca nedeninin endüstrileşme ve siteleşme (şehirleşme diye okuyunuz) olduğuna işaret etmektedirler. Toplumların maddi yapılarının hızlı bir şekilde değişse de kültür alanındaki değişimlerin ekonomi alanıyla karşılaştırıldığında daha yavaş olduğunu vurgulayan cumhuriyetçi muhafazakârlar,

sosyal değişimin kendiliğinden bir değişim süreci olduğunu ve toplumların farklı değişim evrelerinden geçtiklerini iddia etmektedirler. Safa'nın çaprazlama tekamül kavramı çerçevesinde tartışmaya açtığı bu konu, kaba liberal ve sosyalist değişim kuramlarının öngördüğü doğrusal evrimci ve/veya aşamalı değişim kuramlarının reddiyle sonuçlanmıştır (bkz. Safa, 1990 [1938]). Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar çaprazlama tekamül kavramı dolaısıyla çok biçimli bir değişim modeli öngörmektedirler. Ağaoğlu Kadrocu aydınlarla giriştiği polemiklerini topladığı *Devlet ve Ferd* adlı kitabında toplumların tecrübe ettikleri sosyal değişim süreçlerinin birbirlerine benzemediğinin altını çizmektedir (bkz. Ağaoğlu, 1938). Buna göre ne birbirlerine benzer iki Batı demokrasisi bulmak ne de Batı'da gelişen kültürel ve siyasal biçimleri olduğu gibi Batılı olmayan toplumlara aktarmak mümkündür. Modern siyasal, ekonomik ve kültürel örgütlenme biçimlerinin toplumların kendi tarihî icapları neticesinde benzersiz bir şekilde geliştiğini ileri süren cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlara göre toplumlar ne ilerleme trenine aynı duraktan binerler ne de yaşadıkları değişimi aynı kurumsal ve ideolojik araçlarla kontrol etme imkânına sahiptirler (Safa, 1990[1938]). Bu çerçevede muhafazakâr sosyal değişim anlayışı, modernliğin kendine özgü yerel bir hareket olarak ilerlemesini sağlayacak ideolojik-kurumsal araçların neler olabileceğini araştıran fikrî-siyasal bir girişim niteliği kazanmaktadır.

Çok biçimli değişim anlayışı, Türk toplumun 1930'lu yıllarda tecrübe ettiği siyasal, ekonomik ve kültürel değişimin, Batılılaşma siyaseti gereği bir yönü olduğu düşüncesinden ilham alan ve Hasan Bülent Kahraman'ın deyişiyle dönem içinde ahlakî bir kültür üretme tekniği olarak görülen Batılılaşma/medenileşme siyasetinin köklü bir muhafazakâr eleştirisine de olanak sağlamaktadır.⁷ Siyasal, sosyal ve ekonomik

ilerlemenin her topluma uyacak evrensel bir reçetesi olmadığı düşüncesinden ilham alan muhafazakâr çok biçimli değişim anlayışı, bu çevre tarafından sıklıkla dile getirilen "Hangi Batı?" ve "Hangi Doğu?" soruları yoluyla canlı bir imge kazanmaktadır. Çaprazlama tekamül kavramına yapılan vurgu ve erekçilik karşıtı tarih anlayışı, cumhuriyetçi muhafazakâr aydınların Türk toplumunun yaşadığı toplumsal değişimi 'büyük uygarlık modellerine' dayandırmadan ilerletmek gayretlerinin bir delili olarak değerlendirilebilirler.

Toplumlar, ekonomik, siyasal ve kültürel akışları içinde ortaya çıkan yeni örgütlenme biçimleri yoluyla kendilerini yenilemektedirler. Organik bir toplum görüşünü paylaştan cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, etkilendikleri oluş felsefesinin genel anlayışını yansıtır bir şekilde toplumu devamlı bir değişim ve kendiliğinden oluş hali içinde görmektedirler. Yaşam felsefesinin etkisindeki cumhuriyetçi muhafazakâr anlayış, değişimi yaşamın temel bir niteliği olarak görmektedir. Bu anlayışa göre toplumlar olmuş bitmiş varlıklar değildir. Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlara göre toplum, kendiliğinden bir oluş hali olarak her türlü dışsal müdahaleden korunmalıdır. Sosyal değişimin dışsal nedenlerinden ziyade içsel nedenlerine vurgu yapan muhafazakâr aydınlar, toplum ile devlet arasındaki işlevsel farklılıklara da vurgu yaparak, toplumsal değişimin asıl dinamiklerinin toplumun kendiliğinden akışları içinde oluştuğunu ima etmektedirler. Cumhuriyetçi muhafazakârlar, halktan kopuk aydın siyaseti teması çerçevesinde gündeme getirdikleri ve sosyal çevrenin yukarıdan-aşağı reform yolu değiştirilerek, toplumsal davranışın arzulanan medeni/modern ölçülere göre şekillendirilmesi amacını taşıyan jakoben değişim tezlerine de bu zeminde karşı çıkmaktadırlar.

Cumhuriyetçi muhafazakâr çevre için gelenek kavramı modernleşme ve sosyal

değişmenin esas hedefi olarak gördükleri millî biçimlerin yaratılması açısından çok önemlidir. Toplumların önceki deneyimlerinin toplamı olarak gelenek, tarih içinde değişmez bir özün taşıyıcısıdır. Gelenek sosyal değişime rağmen millî şahsiyetin tarihi veraset yoluyla aynı kalmasını sağlayan değerler alanıdır. Bir tür öze dönüş hareketi olarak tasavvur edilen millileşme hareketinin kültür alanında getireceği değişikliklerin tarihiliğini (zamanliliğini diye okuyunuz) sağlayacak bir kaynak olarak gelenek, siyasal modernliğin öznesi olarak hukuki bir varlık olarak kurgulanan yurttaşın, manevi dünyasını şekillendirerek, yeni millî dayanışmayı gerekçelendirecek simgesel bağları kuracaktır. Modernleşmeyi millî biçimlere dönüş olarak tanımlayan cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, sosyal değişimi de ölü geleneklerin yok olarak canlı ve millî geleneklerin canlanacağı bir değişim süreci olarak görmektedirler. Cumhuriyetçi muhafazakâr anlayışa göre, toplumu organik bir varlık olarak bir arada tutan sosyal kuvvetler arasındaki doğal bağlantıyı ve dayanışmayı sağlayan gelenek içindeki değişimler toplumda aşağıdan-yukarıya bir değişim itkisi yaratmaktadırlar.

Millileşme kavramı çerçevesinde modernleşmeyi köklü bir yeniden-gelenekleştirme hareketi olarak değerlendiren cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, Batılı toplumlarda yaşanan hakikat buhranından farklı olsa da Osmanlı modernleşmesinin gelenek ve yenilik arasında sıkışarak bir ikilikler toplumu yarattığını ve Türk İnkılâbı'nın Osmanlı'dan miras alınan bu ikiliğin aşılması için millileşme hedefiyle köklü siyasal, sosyal ve ekonomik dönüşümleri başlattığına işaret etmektedirler. Millî bir topluluk yaratmak hedefiyle sürdürülen kültürel reformların, millî örgütlenmeye uygun olmayan evrenselci geleneklerin çözülmesine neden olacağına inanan cumhuriyetçi muhafazakârlar, inkılâbın yarattığı sarsıntı

içinde millî geleneklerin yaratıcı uyumu içinden Türk'e özgü yeni ve millî bir düzenin kendiliğinden ortaya çıkacağını umut etmektedirler.

Cumhuriyetçi muhafazakâr çevre için inkılâpçı radikalizmin kabul edilebilir sınırlarını millileşme hareketi çizmektedir. Siyasal, sosyal ve ekonomik dönüşüm içinde Türk'e özgü olanın yaşatılması için millî gelenekğin Osmanlılık ve İslâmcılık gibi hareketlerin kozmopolitizmi karşısında kutsanması olarak kültürel milliyetçiliği modern zamanların kurucu ideolojisi olarak gören cumhuriyetçi muhafazakârlardan Safa'nın, Gökalp'i ikinci sınıf bir sosyolog ancak birinci sınıf bir ideolog olarak tanımlaması, Gökalp'in modern dünyanın milliyetler dünyası olacağını ilk gören fikir adamı olmasından kaynaklanmaktadır.⁸

HAYAT-AKIL KARŞITLIĞINDA CUMHURİYETÇİ MUHAFAZAKÂR SİYASET

Cumhuriyetçi muhafazakârlık, Kemalist modernizm anane karşıtı olmayan gelenekçi bir hareket olduğunu gerekçelendirmek için Türk inkılâbının hedeflerini ikinci cereyan olarak tanımlanan romantik-ruhçu Batılı gelenekleriyle ilişkilendirerek açıklamaktadır. Cumhuriyetçi muhafazakârlık, sadece liberal ve sosyalist eğilimli hareketlerden değil Kemalizmi pozitivist bir ruh ile bilimci bir ideoloji olarak değerlendiren ve özellikle CHP içinde etkin seçkin gruplarının bağlandığı modernlik idealinden uzakta yeni bir felsefi-siyasal konumu işaretlemektedir. 1930'lu yılların başında Türk inkılâbını Batı modernliğinin iki büyük siyasal programı olan sosyalizm ve liberalizme kapalı bir inkılâp olarak yorumlayan cumhuriyetçi muhafazakârlar, dönemin siyaseti içinde pozitivistizmden mülhem bilimci reform siyasetini de fikre dayalı aksiyon siyasetinin örneği olarak görerek reddetmektedirler.

Bu muhafazakâr reddediş sadece Kemalist modernliğin akılcı temellerine yöneltilen ilk tarihsel eleştiri olması açısından değil, cumhuriyetçi muhafazakâr tema ve kavramlar yoluyla kendi siyasal konumlarını siyasal sağda tanımlayan hareketlerin siyaset yapma tarzlarını açıklamak açısından da önemlidir. Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınların ideolojik-siyasal çalışmaları yoluyla Türk fikir hayatında adeta yeniden doğan ikinci Batı'yı oluşturan romantik ve ruhçu temalar, Türk İnkılabı'nın milliyetçi hedeflerini tanımlamak üzere yeniden-bağlantılandırıldıklarında ortaya çıkan muhafazakâr siyaset söylemi içinde merkezi bir önem kazanan akıl-hayat metaforlarının ima ettiği karışıklık ekseninde yeni bir reform siyaseti de tarif edilmektedir.

Akıl-hayat karışıklığı cumhuriyetçi muhafazakâr aydınların felsefî anlayışlarını şekillendiren en önemli temalara yol açmıştır. Bu karışıklığı iki farklı siyaset tarzı olarak kavramlaştıran Tunç'a göre "ananeyle dayalı aksiyon siyaseti" ile "fikre dayalı aksiyon siyaseti" iki farklı değişim siyasetine işaret etmektedir. Ananeyle dayalı aksiyon siyaseti, "örf ve âdetler, ananeler" daha da önemlisi "menfaatleri (dahi) tarihi icapların eseri" olarak görerek, toplumsal değişimi kendiliğinden ve tedrici bir şekilde ilerleyen bir süreç olarak görmektedir. Safa'nın hayattan doğan inkılaplar kavramıyla işaret ettiği gibi ananeyle bağlı aksiyon siyaseti içinde de akıl insan dünyasını düzenlemek açısından çok da verimli olmayan bir araç olarak görülmektedir. Gerek Tunç gerekse Safa'nın tanımlamalarında akıl, insanî varoluşu bütünüyle anlamak imkânına sahip değildir. Akıl karşısında hayat, kendiliğinden ve doğal varoluş hallerinin yaratıcısı olarak adeta kutsanmakta ve aklın düzenleme araçlarına karşı korunması gereken bir alan olarak tanımlanmaktadır. Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınların realist yaklaşımları içinde de anlam bulan hayat me-

taforu aklın sınırlılıklarını diğer bir deyişle aklın, insanî varoluşun kendiliğinden akışlarını kavrayamayacağını ima ederken, diğer yandan da varlığın (toplum ve/veya insan olarak okuyunuz) devamlı bir değişim içinde olduğu düşüncesini öne çıkarmaktadır. Kendiliğinden oluşlar içinde değişen hayat ve varlık aklı planların dar ve soyut kalıpları içine sığdırılmayacak bir çeşitliliğe sahiptir.

Ananeyle dayanan aksiyon siyaseti karşısında fikre dayanan aksiyon siyaseti özellikle sosyoloji biliminin 19. yüzyılda pozitivist temellerde inşa edilmesiyle ortaya çıkan bir siyaset tarzına işaret etmektedir.⁹ Bu anlayış içinde ilim hem inkılaplara hem de sosyal reform siyasetine rehber olmaktadır. Cumhuriyetçi muhafazakâr çevreye özgü akılcılık karşılığı fikre dayalı aksiyon siyaseti değerlendirmelerinde daha da belirginlik kazanmaktadır. Akılcı düşünceye dayanan soyut biçimciliğe karşı çıkan cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, aklın, içine düştüğü zihincilik hastalığından dolayı yaşamın çeşitliliğini kavrayamadığı için onu standartlaştırdığını iddia etmektedirler. Tunç'un deyişiyle fikre dayalı aksiyon siyaseti sonucunda modern zamanlardaki inkılaplar ilmin elinde esir olmuşlar ve toplumların organik varlıklar olarak devamlı değişim içinde olduklarını göz ederek, onları bazı soyut planlar dahilinde baştan inşa etmek girişimlerine vesile olmuşlardır.

Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, doğal bir oluş hali içinde gördükleri toplumu, fikre dayalı aksiyon siyasetinin soyut biçimciliğinin yıkıcı etkilerinden korumayı hedeflemektedirler. Bu çerçevede devlet ile millet arasında işlevsel bir işbölümü olduğunu varsayarak, devleti, soyut modeller doğrultusunda milleti inşa edecek, her şeye kâmil bir kurum olarak değil de milletin yaratıcı güçlerini serbest bırakacak sınırlı bir siyasetin aracı kurumu olarak görmektedirler. Bu çerçevede devlet/parti gibi biçimsel siyasal kurumla-

rın temel işlevlerini toplumsal güçlerin kendiliğinden yaratıcılığına izin verecek, serbest bırakıcı bir siyaset oluşturmak olarak tanımlayan cumhuriyetçi muhafazakârlığa göre reformist siyaset, amaç-koyucu bir faaliyette olmayacaktır.

Cumhuriyetçi muhafazakârlık karşı-erekçi bir tarih anlayışı çerçevesinde ulaşılabilecek tek bir ideal toplumsal biçimin olmadığı tezini akılcılık karşıtı bir siyasal konum içine yerleştirince, siyaset dar bir alan içine sıkıştırılarak, sadece yaratıcı toplumsal güçleri serbest bırakıcı bir faaliyet olarak tasavvur edilmektedir. Bu minvalde hayatın zorunluluklarını ve kendiliğinden oluşunu neredeyse kutsallaştırarak, düzenleyici siyasal rasyonaliteyi kısırlaştıran cumhuriyetçi muhafazakârlık, toplumu da siyaset yoluyla dokunulamaz bir maneviyat alanı halinde tasavvur etmektedir. Türk modernleşmesinin özellikle Tek Parti dönemini takiben bugünkü sınırlarına taşıyan sağ siyaset anlayışının karizmatik liderlik modeline dayalı seferber edici siyasal yöntemleri, cumhuriyetçi muhafazakâr tahayyül içinde anlam bulan kalp gözü siyasetinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Tasvir edilen muhafazakâr siyaset, temel varsayımları gereği ne amaç koyucu ne de yönlendirici bir faaliyettir. Burada tasvir edilen muhafazakâr prensiplerle hareket eden sağ siyasal aktörlerin yönlendirdiği modernleşme programı içinde siyaset, topluma belirli düzenleyici hedefler doğrultusunda müdahaleyi amaçlayan bir faaliyet olarak görülmediği için, Türk dönüşümü içinde siyasal kurumların toplumu seferber edebilme ve değiştirebilme kapasiteleri de zayıf kalmıştır. Cumhuriyetçi muhafazakârlık, Ulrich Beck'in kelimeleriyle "modernliğin modern toplum dahilinde sınırlandırılmasını" amaçlayan bir değişim siyaseti olarak gelişmiştir (Beck, 1999: 101). Cumhuriyetçi muhafazakâr tahayyül içinde toplumu belirli hedefler doğrultusunda dönüştürme ola-

naklarından mahrum kalan modern siyaset, nerede ise idarî-teknik bir faaliyet olarak sınırlandırılmıştır.

SONUÇ

Cumhuriyetçi muhafazakârlık, sezgici-ruhçu felsefe içinde anlamlı olan "kalp gözü siyaseti'ne" bağlı bir değişim siyaseti olarak geliştirilen ananeye dayalı aksiyon siyaseti kavramı çerçevesinde bir sosyal mühendislik projesi olarak modern toplum anlayışını reddederek, modernleştirici siyaseti "belirli bir plan ve ideale göre topluma müdahale eden bir bilinçten ziyade, toplumun kendiliğinden organik değişim olasılıklarını sezen ve değişimin taşıyıcısı olan güçleri serbest bırakan sınırlı bir faaliyet" olarak görmektedir.¹⁰ Bir fikir hareketi olarak cumhuriyetçi muhafazakârlık, köklerini Aydınlanma felsefesine bağladığı "fikre dayalı aksiyon siyasetini" sezgici-romantik motifleriyle tanımlanan "kalp gözü siyaseti" kavramı yoluyla eleştirirken, "her an etkin bir siyasal aktör" olarak "halkın, günlük mücadelesinin kutsanmasına yönelen" ve korunacak ne var ise onu halin içinde arayan "bugüncü bir siyasal tarzı" sağ siyasal hareketlerin öngördüğü değişim siyasetinin tanımlayıcı teması haline getirmiştir.¹¹

Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, Kemalist reformların sonuçlarının tartışılmaya başlandığı 1930'lu yıllar içinde giriştikleri teorileştirme faaliyetleri yoluyla dönemin reformcu siyasetiyle kendilerince "ananeye dayalı aksiyon siyaseti" olarak tanımlanan muhafazakâr değişim siyaseti arasında bağlantılar kurmaya çalışmışlardır. Bu açıdan bakıldığında cumhuriyetçi muhafazakârlık erken dönem cumhuriyetçi seçkinler arasındaki ilk ve derin ideolojik parçalanmanın işaretlerini taşımaktadır. Dönem içinde büyük önem verilen millileşme siyasetinin gerektirdiği kültürel değişiminin tecrübe edileceği sanat, din ve dil gibi maneviyat

alanlarındaki reformları, ananeci aksiyon siyasetinin konusu haline getirmeye çalışan cumhuriyetçi muhafazakârlık, 1930'lu yıllar içinde Türk İnkılâbı'nın ilk muhafazakâr bir yorumu olarak gelişirken hem cumhuriyetçi siyaset içinde yeni bir ananeci konum yaratmakta hem de takip eden dönemlerde milliyetçi siyasetin üzerine bina edileceği yeni tür bir ananeci radikalizmin doğmasına yol açmaktadır.

Millileştirme siyaseti, dil, din, ahlak ve sanatta millî ve canlı gelenekleri, millî olmayan ölü gelenekler karşısında korumayı gerekli kılmaktadır. Bu anlamda Kemalizmi kesin bir biçimde ananeci ve millîci bir hareket olarak yorumlayan cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, Kemalist hareketin asıl hedefini, ümmetçi ve Osmanlıcı evrenselcilikten koparak, ulusun kendi doğallığına dönüşün siyasal ve sosyal koşullarını hazırlamak olarak tanımlamaktadırlar. Bu çevreye göre dilin, dinin, sanatın kısacası toplumun bütün bir ma-

neviyat alanının millileştirilmesi gayesiyle hareket eden Kemalizmin ayırmedici özelliği de kültürcü radikalizmdir. Bu çerçevede cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, milliyetçiliği köktenci sonuçları olan ananeci bir siyaset tarzı olarak kavramakta ve ananeciliği de ulus-devlet kurucu Kemalist siyasetin tanımlayıcı özellikleri arasında saymaktadırlar.

Cumhuriyetçi muhafazakârlık siyasal bir hareket Tek Parti yönetimi sırasında örgütlü bir gelişme gösterememiş olsa da Türk inkılâbının ilk muhafazakâr yorumu olarak kendi zamanından ziyade geleceğin sahibi olmuştur. Tek Parti yönetiminin sona ermesiyle birlikte ister serbestici isterse milliyetçi bir gelişme hattı izlesinler, bütün muhalif siyasal hareketler bizihi Tek Parti siyaseti içine doğan cumhuriyetçi muhafazakâr tema ve motifleri siyasallaştırarak, Türk modernliğinin kökleri Tek Parti dönemi siyaseti içinde yatan sağ bir yorumunu oluşturmuşlardır. □

DİPNOTLAR

- 1 Mustafa Şekip Tunç, "Aksiyon Felsefesi Bakımından Politika", *Türk Düşüncesi*, sayı: 1, 1 Aralık 1953, s. 11-12.
- 2 Peyami Safa, "Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti", *Türk Düşüncesi*, sayı: 1, 1 Aralık 1953, s. 4-5.
- 3 Safa, a.g.m.
- 4 Mustafa Şekip Tunç, "Aksiyon Felsefesi Bakımından Politika", *Türk Düşüncesi*, sayı: 1, 1 Aralık 1953, s. 11-12.
- 5 Ülken, "Bugünün İnsanı", *Türk Düşüncesi*, sayı: 4, 1 Mart 1954, s. 246-48.
- 6 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Millî Şefimiz ve Marifimiz", *Yeni Adam*, sayı: 255, 16 Kasım 1939, s. 2. Ayrıca bkz., Baltacıoğlu, "Tekamül-Tekemmül", *Yeni Adam*, sayı: 281, 16 Mayıs 1940, s. 2.
- 7 Hasan Bülent Kahraman, "Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kuramı Olarak Batılılaşma", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce - Modernleşme ve Batıcılık*, 3. cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 125-140.
- 8 Safa, "Doğan Dünyanın Müjdecisi : Ziya Gökalp", *Çınaraltı*, sayı: 12, 1942, s. 5.
- 9 Bkz., Tunç, "Aksiyon Felsefesi Bakımından Politika", s. 11-12.
- 10 Bkz., Nazım İrem, "Muhafazakar Modernlik ve Türkiye'de Bergsonculuk", *Toplum ve Bilim*, sayı: 82, Güz 1999, s. 141-180. Cumhuriyetçi muhafazakâr anlayışın çok partili dönem içindeki gelişme hatları için bkz., Tanel Demirel, "Cumhuriyet Döneminde Alternatif Batılılaşma Arayışları: 1946 Sonrası Muhafazakâr Modernleşme Eğilimleri Üzerine Bazı Değinmeler", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce - Modernleşme ve Batıcılık*, 3.cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 218-238.
- 11 İrem, "Muhafazakar Modernlik ve Türkiye'de Bergsonculuk", s. 175.

